

EDEBİYATA YANSIYAN KRİZ: SÖZDE KIZLAR VE ZANİYELER ÖRNEĞİ

Alev Sınar ÇILGIN*

ÖZET

I. Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'nin sonuna kadar geçen dönemi ele alan eserlerde cephe gerisi konumundaki İstanbul'da belli bir kesimin dahil olduğu ahlâki bozukluktan çeşitli boyutlarıyla söz edilir. Tanzimat ile başlayan batılılaşmanın yanlış anlaşılması neticesinde toplumda yer almaya başlayan ve özellikle savaş yıllarında sayıları artan dejenere tipler bu eserlerde karşımıza çıkarlar. Cephe gerisindeki bu bozukluğu vurgunculuk ve fuhuş kelimeleriyle özetlemek mümkündür. Yazarlar medeniyet krizinden ve krizin doğurduğu olumsuz tipleri toplumda görmekten rahatsızdırlar. Ve bu rahatsızlıklarını eserleriyle ifade ederler.

Savaş, beraberinde ekonomide ve siyasette çözülmeyi getirir. Osmanlı'nın yıkılma dönemine rastlayan bu tarihlerde ekonomik, sosyal ve siyasi düzen zaten alt üst olmuş, değer yargıları zayıflamıştır. Bizim toplumumuzda savaşın yol açtığı çözülmeye ile batılılaşmanın yarattığı kültür çözülmeye aynı döneme rastlar. Adına savaş denilen felâketin en büyük mağdurları çocuklar ve kadınlardır. Bu yazıda ele alınan iki roman İstanbul'daki rezaleti anlatırken, özellikle bu rezalete dahil veya şahit olan kadınlar üzerinde yoğunlaşır. Bu romanlar Selahattin Enis'in Zanîyeler ve Peyami Safa'nın Sözde Kızlar adlı eserleridir. Bu yazıda bu iki romanın ana kahramanları ve kahramanların buldukları çevreler karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözde Kızlar, Zanîyeler, medeniyet krizi, savaş.

---

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ABSTRACT

Social Crisis in Literature: “Sözde Kızlar” and “Zaniyeler”

In the literature that dealt with the period between the beginning of 1st World War and end of Turkish Independence War, the moral degeneration in İstanbul was fully examined by the writers. The misunderstanding west has created many degenerated characters during this period. These characters have taken their places in the literature that describes the speculation and prostitution environment of these years. The writers, actually, were not very happy seeing these characters in the social life and express this in their works.

Depending on the war, the politic and economic system was decomposed and the moral values were damaged subject to the demolition of Ottoman Empire that was almost at the same time the cultural decomposition happened. The real victims of the wars are mostly the children and women.. The two novels (“Sözde Kızlar” by Peyami Safa and “Zaniyeler” by Selâhattin Enis) that have been studied in this article, mention about the vileness happening in İstanbul, the heroes and the witnesses of which are women. The article compares the main characters and the environments of these two novels.

I. Dünya Savaşı’ndan Milli Mücadele’nin sonuna kadar geçen dönem ele alan eserlerde cephe gerisi konumundaki İstanbul’da belli bir kesimin dahil olduğu ahlâki bozukluktan çeşitli boyutlarıyla söz edildiği görülür. Tanzimat ile başlayan batılılaşmanın “yanlış” anlaşılması neticesinde toplumda yer almaya başlayan ve özellikle savaş yıllarında sayıları artan dejenerer tipler bu eserlerde karşımıza çıkarlar. Vurgunculuk ve fuhuş kelimeleleriyle özetlenebilecek cephe gerisindeki bu bozukluğu Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak* ile *Sodome ve Gomore*’de; Reşat Nuri Güntekin *Gizli El*’de; Refik Halit Karay *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde (*İstanbul’un İç Yüzü*); Selâhattin Enis Atabeyoğlu *Zaniyeler*’de; Peyami Safa *Mahşer* ile *Sözde Kızlar*’da; Şükûfe Nihal *Yalnız Dönüyorum*’da; Mahmut Yesari *Çulluk* ile *Su Sinekleri*’nde işlerler (Yalçın, 2002). Yolsuzluk yapanlar, rüşvetle iş görenler, düşman askerlerine evlerini açanlar ya da fuhuş batağı içinde her türlü çirkinliği yaşayanlar, çökmek üzere olan bir devletin son kalıntıları olarak gösterilir. Yazarlar medeniyet krizinden ve krizin doğurduğu olumsuz tipleri toplumda görmekten rahatsızdırlar ve bu rahatsızlıklarını eserleriyle ifade ederler.

Savaş, beraberinde ekonomide ve siyasette çözülmeyi getirir. Osmanlı'nın yıkılma dönemine rastlayan bu tarihlerde ekonomik, sosyal ve siyasî düzen zaten alt üst olmuştur. Değer yargıları zayıflamıştır. Bizim toplumumuzda savaşın yol açtığı çözülmeye ile batılılaşmanın yarattığı kültür çözülmeye aynı döneme rastlar. Yani Türk toplumu Avrupa medeniyeti ile normal şartlar altında değil devletin güçsüz olduğu ve çözülmeye başladığı bir dönemde karşı karşıya gelmiştir. Bu şartlar altında “doğru” bir batılılaşma zaten beklenemezdi. Bu noktada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “Yeni Türk Edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar” cümlesini hatırlamak gerekir. Yukarıda adlarını saydığımız romanlarda da medeniyet krizinin önemli bir boyutu ele alınmaktadır.

Adına savaş denilen felâketin en büyük mağdurları her zaman çocuklar ve kadınlardır. Ömer Seyfettin, Halide Edib Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarların eserlerinde savaşın çocukları nasıl etkilediği çarpıcı bir şekilde yansıtılır (Sınar, 1997). Savaşın yol açtığı sosyal ve ekonomik bozukluk kültür yozlaşması ile de birleşince kendisinden sonraki nesli yetiştiren ilk kucak olması bakımından toplumda çok özel ve hassas bir yere sahip olan kadını ise ahlâki açıdan etkileyebilmekte, kadın, medeniyet krizinin kurbanı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Sözü geçen romanlardan ikisi cephe gerisindeki rezaleti anlatırken, özellikle bu rezalete dahil veya şahit olan kadınlar üzerinde yoğunlaşır. Bunlardan bir tanesi usta romancı Peyami Safa'nın kaleminden çıkan *Sözde Kızlar*¹ (1923), diğeri de araştırmacıların büyük kısmının naturalist bir yazar olarak tanıttığı (Alangu, 1968; Cevdet Kudret, 1981)² ancak günümüz okuyucusu için tanıdık isimlerden biri olmayan Selâhattin Enis'in (Atabeyoğlu) yazdığı *Zaniyeler*'dir³ (1924). Bu romanlara “kriz” romanları diyebiliriz. Behçet Necatigil, ölümünün 35.yılı münasebetiyle yazdığı bir yazıda Selâhattin Enis'in edebiyat tarihindeki yerinden söz ederken *Zaniyeler* ile o yıllarda yazılmış olan *Sözde Kızlar* arasında yapılacak bir karşılaştırmanın “ilginç” olacağını ifade etmiştir (Necatigil, 1977; Necatigil, 1999). Biz de bu yazıda Behçet Necatigil'in bu tavsiyesinden hareket ederek iki eserin ana kahramanları ve dahil oldukları çevreler arasında bir karşılaştırma yapmayı amaçladık.

Peyami Safa roman okurlarının iyi bildikleri güçlü yazarlardan biridir. Romanlarında bozuk ahlâklı, ten zevki peşinde koşan insanlarla, dinî ve

---

¹ Romanın Eylül 1338'de (1922) *Sabah* gazetesinde tefrikasına başlanır. Ancak tefrika yarım kalır.

² Alemdar Yalçın ise *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946* adlı çalışmasında bu hükme katılmadığını belirtir ve sebeplerini açıklar.

³ Eser *Fıtnat'ın Sergüzeşti* adıyla *İleri* gazetesinde neşredildikten sonra bir çok ilâve ve değişikliklerle *Zaniyeler* adı altında yayınlanmıştır.

millî değerlerine bağlı ve yüreğinde vatan sevgisi taşıyan bilinçli şahsiyetleri karşılaştırır, ikinci grubu olumlu örnek olarak ön plana çıkarır (Moran, 1987; Tekin, 1990). *Sözde Kızlar* romanında İzmir işgal edilince babası Yunanlılar tarafından yakalanan Mebrure'nin İstanbul'a gelişi, bir akrabasının yanına sığınışı, orada şahit olduğu ve içine çekilmeye çalışıldığı dejenere hayat, onun ahlâksızlığa karşı direnişi ve sonunda babasının izini bularak kurtuluşu anlatılmaktadır. Eser 3. şahıs ağzından nakledilir.

Selahattin Enis ise *Neriman* (1912), *Zaniyeler*, *Sârâ* (1926), *Cehennem Yolcuları* (1926) adlı dört roman ile gazete ve dergilerde yüzlerce hikâye yayınlamış bir yazar⁴ olsa da özellikle anlatımındaki özensizlik yüzünden bugün unutulmuş bir isimdir. Reşat Ekrem Koçu onu *İstanbul Ansiklopedisi*'nde "büyük romancı, hikâyeci; Türk edebiyatında realizmin öncülerinden mümtaz bir kalem sahibi" (Koçu, 1960; s.1185) sözleriyle nitelendirir. Nihat Sami Banarlı, "mühim hikâye ve roman muharriri, içtimaî hayatın acı ve açık sahnelerini sert ve keskin çizgilerle belirtmekten çekinmeyen realist sanatkar", "insanın insanlık ötesi tarafları üzerinde ısrarla duran" bir yazar olarak takdim eder (Banarlı, 1948; s.411). Peyami Safa, Selahattin Enis'i Ömer Seyfettin ile beraber ilk sayılı hikâyecilerimizden biri olarak anar (Safa, 1942)⁵. Hüseyin Rahmi'de gördüğümüz "keskin sosyal hiciv" Selahattin Enis'te de vardır (Enginün, 2001; s.279). Dostu Halit Fahri Ozansoy da ölümünden hemen sonra yazdığı bir yazıda Selâhattin Enis'in realizm açısından Hüseyin Rahmi çizgisini devam ettirdiğini belirtmektedir (Ozansoy, 1942).

Selâhattin Enis de kendisini "ahlâki kayıtları her türlü kayıtların fevkinde tutan" "fazla mutaassıp" bir yazar olarak tanıtır, insanın çirkin taraflarını ve sosyal yaraları göstermek için kalemini bir cerrahın neşteri gibi kullandığını belirtir (Cevat Fehmi, 1942; s. 55-57). *Zaniyeler*'de de bu kalem bir neşter gibi çalışmış ve 1914-1922 arasında İstanbul'un Şişli semtinde⁶ yaşanan ahlâk yozlaşmasını sergilemeyi hedeflemiştir.

---

⁴ *Orta Malı*, *Ayarı Bozuklar*, *Endam Aynası* ve *Mahalle* isimli romanları tefrika halinde yayımlandıkları gazetelerde kalmışlardır. Yazar 13 hikâyesini *Bataklık Çiçeği* adlı kitapta toplamıştır (*Bataklık Çiçeği* yeni yazıya aktarılmıştır. Kayahan Özgül, Arma Yay., 2000). *Rûbab*, *Şair*, *Nedim*, *Resimli Hikâye*, *Yedigün* gibi dergilerde hikâyeleri vardır. Onun hikâyeciliği hakkında bir doktora çalışması yapılmıştır (Osman Gündüz, *Selahattin Enis Hayatı- Edebi Kişiliği- Hikâyeciliği*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1987).

⁵ Selahattin Enis de Hikmet Feridun'un yaptığı bir röportajda dönemin en güçlü yazarları içinde Peyami Safa'nın adını zikreder (Hikmet Feridun, 1932; s. 118).

⁶ Savaş yıllarındaki Şişli bu dönemi yansıtan eserlerde dejenere insanların ikamet ettikleri bir mekân olarak geçer Halide Edib'in *Ateşten Gömlek*, Refik Halit'in *İstanbul'un Bir Yüzü* gibi eserleri örnek olarak verilebilir.

Selâhattin Enis hakkında yazarlar umumiyetle onu Emile Zola çizgisine bağlarlar. Peyami Safa, Cevad Fehmi, Halit Fahri, Hakkı Süha, Behçet Necatigil, Tahir Alangu, Cevdet Kudret bu isimler arasındadır. Hatta Cevad Fehmi ondan “Türkiye’nin Emile Zolası” diye söz eder (Cevad Fehmi, 1942). Selâhattin Enis ölçüsünde olmasa da Emile Zola, Peyami Safa’nın da tesirinde kaldığı bir yazardır. Ancak Emile Zola ile bu yazarların eserleri arasında dikkat çekici bir farklılık vardır. Emile Zola kahramanlarını yerleştiği olumsuz çevreyi öyle bir düzenler ki, bu çevreden kurtuluş onlar için asla mümkün değildir. Oysa bu yazıda da görüleceği gibi gerek *Zaniyeler*, gerekse *Sözde Kızlar*’ın yozlaşmış çevre içinde bulunan kahramanlarından bir kişi (aslî kadın kahraman) buradan çıkmayı başarır; tıpkı meşhur bir masalın su kenarında kesilen şanslı üçüncü turuncu gibi yaşama imkânına sahip olur. Bu motif, sadece bir tek masala has değildir. Bilindiği gibi masallarda bütün olumsuz koşullara rağmen ana kahraman kurtulur, zoru başarır, selâmete çıkar. *Zaniyeler*’in Fitnat’ı ve *Sözde Kızlar*’ın Mebrure’sinin beklenmedik kurtuluşları yazarlarımızın hangi akımdan etkilenirlerse etkilensinler köklü bir gelenek olan halk edebiyatının etkisini de taşıdıklarını düşündürmektedir.

Zaniyeler romanında yer alan kadınıyla erkeğiyle batılılaşmayı süflî bir hayat yaşama, içki meclislerinde fuhuş yapma şeklinde algılayan kahramanların içinde üst düzey devlet adamları, edebiyatçılar, gazeteciler, doktorlar da vardır. Devletin kaderinde söz sahibi olanlar, yazılarıyla halkın özellikle de gençlerin olaylara bakışı üzerinde etkili olanlar, meslekî konumlarına hiç yakışmayan ve uygun olmayan bir yaşam sürmektedirler. Bu yaşamın içinde alabildiğine içki-kumar-uyuşturucu ve fuhuş vardır. Olaylar hem bu bataklığa teyzesi tarafından sürüklenen hem de iğrenç bataklığın cazibesinden kendini kurtaramayan Fitnat’ın gözüyle anlatılmış, Fitnat’ın hatıra defterinden nakledilmiştir.

Sözde Kızlar’da Mebrure’nin, *Zaniyeler*’de Fitnat’ın hikâyesi anlatılır. Her iki kadın kahraman da gün görmüş, zengin fakat sonradan para sıkıntısı çekmiş ailelerin kızlarıdır. Mebrure İstanbul’da doğmuştur. Annesi ölünce babası Mahmutpaşa’daki mağazasını satıp Manisa’ya yerleşir. Orada ticarete devam eder. İzmir’in işgalinden sonra Yunanlılar Manisa’ya da girerler. Babası İhsan Efendi’yi tutuklayıp dükkâna el koyarlar. Fitnat’ın ailesi de Rumeli’de müreffeh bir hayat sürerken Balkan Savaşı’ndan sonra bütün mallarını arkada bırakarak göç etmek zorunda kalmıştır. Her iki aile de savaş mağdurudur. İki kadın kahramanın da iyi eğitim aldıkları görülür. Mebrure, İzmir’de Amerikan okulunda yedi sene yatılı okumuş ayrıca özel hocadan Türkçe dersleri almıştır. Fitnat’ın ailesi de kızlarının İstanbul’da iyi bir öğrenim yapabilmesi için çabalamıştır.

Mebrure sevgi dolu bir yüreğe sahiptir. Rahmetli annesi, akıbetini öğrenmeye çalıştığı babası bu yüreği dolduran kişilerdir. Selâhattin Enis ise hâtıra defterine geçmeden önce Fitnat'ı tanıtmak amacıyla ayırdığı sayfalar da onun sevgiyi tanımayan bir ruhu olduğunu, hayatında hiç kimseyi sevmediğini aktarır. Gerçekten de hâtıra defteri okununca Fitnat'ın ne serveti için evlendiği Konyalı tiftik tüccarı olan kocası Hasan Rıfat Bey'i, ne de kendisi uğrunda para ve şereflerini kaybeden Dr. Mükerrerem ile Muhlis'i sevdiği görülür. Ancak dikkat edilirse Fitnat büsbütün de duygusuz değildir. Konya'da iken kendisine ümitsizce aşık olup intihar eden gencin mezarına gidip dua okuması, aç kalmak pahasına haram para kabul etmeyen annesine gizlice para yardımı yapması, annesini en çok sevdiği elbisesini satarken görünce içinin parçalanması gibi satır aralarında kalan ufak vakalar onun duygudan yoksun olmayan bir insan olduğuna işaret etmektedir. O, budala-gösteriş meraklı- kolay yoldan para kazanıp, kolayca bu parayı harcayabilenlere karşı merhametsizdir.

Fitnat Konya'da iken bir süre Meram bağlarındaki eğlencelerle avunmuş ama İstanbul özlemini daima içinde taşımıştır. Anadolu'da yaşamak onun için son derece sıkıcıdır. Mebrure hiçbir zaman Anadolu'da yaşamaktan şikâyetçi olmaz. Anadolu'ya gidip babasını bulabilmek için çırpınır. *Zaniyeler*'de Konya'daki günlerin anlatıldığı satırlarda Fitnat'ın kişiliğinin paraya, paranın sağladığı rahatlığa, eğlenceye, daima etrafını etkileyen bir konumda olmaya önem veren tarafı ortaya çıkar. Mebrure ise maddî açıdan çok sıkıntı çekmesine rağmen hiçbir zaman parayı bir güç olarak görmez.

Mebrure düşman mezalimiyle karşılaşmış, Yunanlıların elinden zor kurtulmuştur. Millî duyguları sağlamdır. Muhafazakâr ve namusludur. Oysa, Fitnat düşmüş bir kadındır ve onda millî bilinç yoktur. Gerçi hâtıra defterinin birkaç yerinde Fitnat I. Dünya Savaşı ile İstanbul'un değişen çehresinden söz eder. Ama askerlerle dolu caddeler, taşıdıkları gelecek endişesi yüzlerinden belli olan İstanbul halkı, Çanakkale'de şehit düşenler, tiyatrodan çıkanlara avuç açmak zorunda kalan perişan harp malûlleri ne Fitnat'ı ne de çevresindeki insanları etkiler⁷.

Yukarda işaret ettiğimiz bütün farklılıklara rağmen her iki romanda da ortak olan dikkat çekici husus iki kadın kahramanın dahil olduğu çevrenin birbirine şaşılacak derecede benzer oluşudur. Babası Yunanlılar'ın eline geçtikten sonra Mebrure İstanbul'a gelir ve burada tek akrabası olan Nazmiye Hanım- kızı Nevin ve oğlu Behiç'in yaşadıkları Şişli'deki eve sığınmak zorunda kalınca kendini her bakımdan yozlaşmış bir çevrenin içinde bulur.

---

⁷ Bu umursamazlık *Kiralık Konak* romanının Seniha'sında da vardır. Çanakkale'de şehit düşen akrabası Hakkı Celis bile onu etkilemez. O, sadece süslü ve güzeldir. Fitnat da Seniha'nın bir benzeridir.

Fitnat'ın Konya'dan İstanbul'a gelmesi ise bozulan sınırlarını yatıştırmak için doktorların hava değişimi tavsiye etmesi üzerine olur. Mebrure İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'a geldiğine göre zaman 1919 senesinin yaz mevsimidir. Fitnat daha önce, 1915 Martı'nın başında İstanbul'a gelir. I. Dünya Savaşı cephe gerisi de olsa İstanbul'u etkilemiş, şehri bir "askerî şehir" haline getirmiştir. Sokaklarda sık sık Türk, yer yer Alman ya da Avusturya askerlerine rastlanmaktadır. Halk durgundur, endişelidir. Fitnat'ın trenden inince karşılaştığı bu manzara İstanbul'un gerçek sahiplerinin görüntüsüdür. Fakat Fitnat da Mebure gibi kendini İstanbul'un sahte yüzünün içinde bulur. Her iki kadın kahramanın çevresinde de en çok dikkati çekenler, "sözde kızlar"dır.

FİTNAT'IN ÇEVRESİ

Fitnat'ın bu çevreye girişi, son derece iğrenç bir hayat yaşayan teyzesi Münevver Hanım dolayısıyladır. Münevver Hanım'ın etrafında bu hayat içinde gençliklerini harcayan bir çok "sözde kız" vardır. Fitnat, bu zavallıların gerçek yüzlerini onlardan biri olduğu halde hepsinden tiksinen İclâl'den bütün teferruatıyla öğrenir. Evli bir kadın olmasına rağmen, dinlerken veya şahit olurken öğrendiği rezaletlere o da katılır. Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* romanındaki Neriman'ı Fatih nasıl sıkarsa, Fitnat'ı da annesinin yaşadığı Aksaray aynı şekilde bunaltır ve cephede var olma mücadelesinin verildiği bir dönemde Şişli'nin "sözde kızlar"ıyla aynı çevreyi paylaşır. Fitnat'a bu çevrenin gerçek yüzünü anlatan İclâl'dir.

Ela gözlü, uzun boylu, gösterişli bir kadın olan İclâl henüz 28 yaşında olmasına rağmen on iki yıldır yaşadığı süflî hayat içinde çökmüştür. Morfin kullanır. İçki, uyuşturucu ve fuhuş içinde geçen uykusuz geceler, gençliğin en sağlıklı yıllarını yaşaması gereken bir dönemde onda ne yaşama zevki, ne de gelecek ümidi bırakmıştır. İçinde bulunduğu çirkefin farkındadır. Ancak bu durumdan kurtulmak için çaba sarfetmez. Bataklıktan çıksa bile yapabileceği bir iş olmadığı gibi, sığınabileceği bir ailesi de yoktur. İclâl on iki yıl öncesinde kalan temiz hayatına dönemez ve artık "benden sonra kıyamet" demeye başlar. Böyle bir ruh hali içinde yapabildiği tek şey, bu bayağı çevrenin iç yüzünü anlatıp onları rezil etmek, toplumda tanınan, meslek hayatlarında önemli yerlere gelmiş olan bu şahısların maskesiz yüzlerini bilen biri olarak onları küçümsemek, yatak odasında tahkir etmek ve kolay yoldan, can yakarak ele geçirdikleri parayı sonuna kadar harcatmak olur. Bu şekilde hem kaderinden, hem de ahlâksızlardan, vurgunculardan, sözde vatanseverlerden intikam aldığını düşünür. Ona göre özellikle biçare halkın sırtından kesesini dolduran savaş zenginlerini, vurguncuları zarara uğratmak, "sosyal bir adalet"tir.

Ufak-tefek ve zeki biri olan Canan ise beş-altı aydır bu sefahatın içindedir. Bir gece tüccar Sabit Bey onu nişanlısı olarak takdim etmiş; iki ay sonra kendisine bir başka nişanlı bulan Canan, metres kelimesi yerine dış görünüşü nişanlı ifadesiyle kurtaran düşmüş bir kadın haline gelmiştir. Korkunç kullanır. Münevver Hanım'ın en büyük arzusu onu zengin biriyle evlendirmektir. Sonunda bu zengin koca bulunur; Fitnat'ın eski kocası mazisini hiç bilmediği Canan ile evlenir. İyi günlerinde Münevver Hanım'ın yanından hiç ayrılmayan, hatta bazı geceler onunla aynı yatağı paylaşacak kadar (!) Münevver Hanım'a yakın olan Canan, bu süflü kadın hastahaneye yatırılınca onunla ilgilenmez bile. Sadece yolda rastladığı Fitnat'a âdet olduğu üzere başsağlığı dilemekle yetinir.

Güzel, şımarık ve hoppa olan Azize de “sözde kızlar”dan biridir. O da uyuşturucu kullanır. Herkes ona “Şişli'nin çapkın yıldızı” der. Annesi “serbest düşüncüsü” ile tanınmış, “asrî bir valide”dir. Babası onun sayesinde bir nezarete yüksek bir şube müdürü olmuştur. Kızlarıyla her zaman övünürler. Onun fuhuş içindeki hayatını “hareket serbestliği” olarak değerlendirirler.

Türk Kadını İçin Aydınlık Derneği'nin en itibarlı üyelerinden olan Jale Türkân, bu çevrede farklı bir sima olarak karşımıza çıkar. Toplum hayatında aktif, bilinçli bir kadın modeli gibi görünen Jale Türkân'ın görüntüsünün arkasında sadece ahlâkî bozulmaya uğramış değil, ülke için de son derece tehlikeli bir tip gizlidir. Konuşmalarında Türk kadınının toplumdaki yeriyle ilgili hararetli sözler sarfeder. Kendini Türkçü gibi gösterir. Hatta Jale'yi yeterli bulmayarak, ismine savunduğu fikre daha uygun düşeceğini hesaplayarak bir de Türkân'ı ilâve etmiştir. Sözde Türkçü Jale Türkân, Türk Kadını İçin Aydınlık Derneği'nden çıkışta Alman karargâhına ait bir arabaya biner, Von Volf adlı Alman subayının evindeki fuhuş âlemine katılır. Sanki aynı milletin fertleriymişler gibi Almanları daima över. Sözlerine özellikle yabancı kelimeler katmaktan hoşlanır. Bir gün Beyoğlu'nda cepheden gelen kolu sargılı bir asker ona hakaret eder. Kolunu o Von Volf'a metreslik etsin diye kaybetmediğini haykırarak yüzüne tükürür. Orada bulunan herkes Jale Türkân'ı yuhalar. Ancak halktan aldığı bu ağır tepki bile onu, kendi hayatı üzerinde düşünmeye sevk etmez.

Bir un tüccarının karısı olan Nazlı Hanım, Jale Türkân'ın annesidir. Aşırı makyaj yapar, hoppa bir genç kız gibi giyinerek yaşını saklamaya çalışsa da tamiri mümkün olmayan yıkılmış bir harabe görüntüsünden kurtulamaz. Onu cismanî istekleri yönetir. Eşini, karşısına çıkan herkesle aldattığı gibi lezbiyen eğilimi de vardır. Morfin kullanır. Evinde eğlence adı altında en adi toplantılar yapılır. Yukarda özelliklerini belirttiğimiz kız Jale Türkân ve yine milliyetçi olduğunu iddia eden ancak Rum bir kadınla evli

olan ve memleketin kan ağladığı bir dönemde bazen Pire’de, bazen de Berlin’de oturmayı seçen oğlu Fikri Necati ile övünmekten büyük zevk alır.

Nazlı Hanım ile aynı yaşlarda olan bir başka kahraman, Münevver Hanım’dır. O da orta yaşta olmasına rağmen hafifmeşrep bir kız gibi süslenir. Eğlenmek ve para harcamak en büyük tutkusudur. Sadece kendi keyfini düşünür. Gece-gündüz sarhoştur. Nazlı Hanım gibi evinin salonunda çirkin eğlenceler düzenler. Çevresindeki genç kızları fuhuşa ittiği gibi kendisi de batağın içindedir. Bu rezil hayatı “batılılaşma” olarak algılar. Öz kardeşinin kızı olan Fitnat’ın hayatını da mahveden odur. Sağlığında onu engelleyecek güce sahip olmayan kocası, ölüm döşeğinde iken yanına bile uğramaz. Fitnat’ın onu Alman hastahanesinin bir koğuşunda ölümle pençeleşirken bulması ve yeğeni sayesinde alındığı özel odada arkasında Fitnat dahil sızlayan tek kalp bırakmadan ölmesi günahlarının kefareti gibidir. Artık bir ölü olan Münevver Hanım için söylenebilecek en uygun son söz Fitnat’tan gelir: “Ben onu affediyorum... Allah da onu affetsin” (Selahattin Enis, 1989; s.189).

Bu “sözde kızlar” yüzlerinde daima ağır bir makyajla gezerler. Uzun tırnakları, sivri ve boyalıdır. Parmaklarında pahalı yüzükler vardır. Arkalarında keskin bir esans kokusu bırakırlar. Onlar için savaş sadece kendilerini Fransız parfümlerinden mahrum bıraktığı için felâkettir. Çarşaf yerine manto giyer, şifon baş örtüsü örterler. Alkol ve uyuşturucu kullanırlar. Yaşadıkları veya ziyarete gittikleri evlerin meyhane ve batakhaneden hiçbir farkı yoktur. Onları bekleyen âkıbet ya Münevver Hanım gibi yapayalnız can çekiştikten sonra ölmek, ya da fizikî güzelliklerini kaybettikten sonra sokaklarda sürünmek, karınlarını doyurabilmek için hizmetçilik yapmaktır.

Fitnat’ın çevresindeki tabloyu tamamlayan diğer simaları da vasıflarıyla birlikte şöyle özetleyebiliriz: Meşrutiyetin bekçisi gibi görünüp pek çok vatanseveri ipe, hapse veya sürgüne yollayan frengi hastası Müceyyip Paşa; Meclis-i Vükelâda nâzır sıfatıyla bulunan ve mevkiinden faydalanarak ticarette vurgun yapan Kerami Bey; muhabbet tellalı Cemşit Bey; para ve mevki uğruna karısının ahlâksızlıklarına göz yuman Maksut Bey; derbeder edebiyatçı Yahya Cemal; ten zevki peşinde koşan Rifat Melih; edebiyatçı Celâl Tahir⁸; lüks arabasını her ay ayrı bir renge boyayarak ilgiyi üstünde toplamayı başaran din istismarcısı kumarbaz Hicrî Sıtkı Efendi; alkolik Hacer Hanım; sürekli evlenip boşanan, vatanî ve insanî hiçbir duyguya sahip olmayan gösteriş budalası Prenses Leman; Prenses Leman’ın vitrindeki bir man-

---

⁸ Cevdet Kudret *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*’da, Behçet Necatigil de Selâhattin Enis hakkında *Milliyet Sanat Dergisi*’nde yazdığı yazıda romanda geçen Yahya Cemal, Rifat Melih, Celal Tahir gibi isimlerin Yahya Kemal, İzzet Melih, Celal Sahir olduklarını iddia ederler.

kenden farkı olmayan sekizinci kocası Ferdi Bey; gazetesindeki yazılarıyla dini bütün bir Müslüman görüntüsü çizen ama domuz eti yiyip içki içmekte, fuhuş âlemine katılmakta sakınca görmeyen Fehmi Bey; kadın avcısı mace-raperest Sadık; tüm servetini, mesleğini, haysiyetini Fitnat uğrunda kaybe-den ve sonunda hapisaneyeye düşen Dr. Mükerrerem; halktan öğrenerek, nefret-le söz eden ve yalnız kendi cismanî isteklerini düşünen Prens Mufahham; asıl adı Ahmet'i beğenmeyerek modern bir ad olarak düşündüğü Hamit Ne-jat'ı kullanan, Türkçeyi bile doğrudürüst konuşmadığı halde sözlerinin ara-sına Fransızca kelimeler katıp gülünç duruma düşen savaş zengini Hamit Nejat Bey; vurgundan kazandığı parayı borsada kaybeden şahsiyetsiz Muh-lis.....

Görüldüğü gibi *Zaniyeler*'de kalabalık bir şahıs kadrosu vardır. Bu kalabalık şahıs kadrosu adeta birbirleriyle ahlâksızlık yapma yarışı içine girmiş gibidir. Hangisinin ahlâki açıdan daha düşük olduğuna karar vermek gerçekten zordur. Şişli sosyetesini adı altında geçen şahıslar içinde temiz, ma-sum, dürüst, vatansever denilebilecek hiç kimse yoktur.

MEBRURE'NİN ÇEVRESİ:

Daha önce de işaret edildiği gibi Mebrure'nin Şişli salon hayatına girmesi tamamen zorunluluk dolayısıyladır. İstanbul'da bildiği tek ev, süt babasının ölen kardeşinin ailesidir. Nevin, Behiç ve anneleri Nazmiye Ha-nım'dan oluşan bu ailenin nasıl bir hayat sürdürdüklerini bilmeden bir gece kapılarını çalar ve açılan kapının ardında dejenere ilişkilerin had safhada olduğu bir çevreyle karşılaşır.

Mebrure'ye, istemeden girdiği çevrenin nasıl bir bataklık olduğunu anlatan ve onu kurbanlardan biri olmaktan kurtaran Hatice'dir (Belma). Ço-cukluğundan ve ilk gençlik yıllarından itibaren sinemaya, aktristliğe olan aşırı hevesi, romanlarda okuduğu veya filmlerde gördüğü aldatıcı batılı ha-yata özenmesi onun Nevin-Behiç- Siyret-Nizamettin- Güzide- Naciye Ha-nım- Nazmiye Hanım'ın yer aldığı iğrenç çevreye girmesine yol açar. Baba-sının kendisine ve kardeşi Salih'e karşı ilgisizliğinden de yararlanan Cerrah-paşa'nın Hatice'si, Şişli salon hayatına Belma adıyla girer. Amacı rahat, eğ-lenceli, serbest, bol paralı bir hayata kavuşmak ve şöhret olmaktır. Adından başlayarak eskiyle bağlarını kesmeye çalışır. İçine girdiği çirkefi anladığında ise geri dönüş Hatice için artık çok geçtir. Ahlâksız ve kurnaz Behiç onu ön-ce Viyanalı aktristlerle tanıştırma, özlediği hayata adım attırma bahanesiyle kandırmış, sonra da beş sene boyunca evlenme vaadiyle oyalamış, frengi hastalığı bulaştırmış, gayrimeşru doğan frengili çocuklarını da öldürmüştür. Bütün bu yaşananlar Hatice için bir istikbal bırakmamıştır.

Aslında Hatice merhametli, iyi niyetli, sevecen bir kızdır. Frengili olduğunu henüz bilmediği sırada karnında bir can taşıdığını öğrenince Behiç'in bütün baskılarına direnir. Bebeği öldürmez. Doğduktan sonra da Behiç sahip çıkmazsa dilenmek pahasına ona bakmaya kararlıdır. Bebek adeta kemik yığını şeklinde, sapsarı derisi üzerinde kabarcıklarla dünyaya gelince hem kendisinin, hem bebeğinin frengi hastalığının pençesinde olduklarını anlar. Yine de annelik duygusu ağır basar. Çocuğuna karşı merhamet hisseder. Onu yaşatabilmek için Behiç'i ikna etmeye çalışır. Behiç'in onu öldürmesini engellemek için var gücüyle mücadele eder. Ancak cinayete engel olamaz. Bundan sonra Hatice yine eski hareketli hayatına, Belma'nın hayatına döner. Bir taraftan Behiç ile münasebetini sürdürürken öbür taraftan bulaşıcı bir hastalık taşıdığını bile bile Nevin'in bulunduğu "paralı aşıklar" ile gününü gün eder. Ve düştüğü bataklıktan, yakalandığı hastalıktan kurtulamayacağını anlayınca hiç olmazsa Behiç'in batağa çekmeye çalıştığı Mebure'yi kurtarmaya karar verir.

Zaniyeler'deki İclâl'in görevini bu eserde Hatice üstlenmiştir. *Zaniyeler*'de Fitnat, İclâl'in anlattığı hakikatler sayesinde çevresindeki yozlaşmayı idrak etse de bir süre daha onlarla birlikte yaşamayı sürdürür. Mebrure ise Nazmiye Hanım ve Nevin'in Behiç ile evlenmelerini oldu bittiye getirmeye çalıştıkları bir sırada Hatice'den öğrendikleri sayesinde felâkete sürüklenmekten kurtulur.

Gençliğini, sağlığını, şerefini, namusunu kaybeden Hatice yürek parçalayıcı macerasını, başka hayatların mahvolmasını önleyebilmek amacıyla anlatır: "Burada, şu karşiki evlerde, başka semtlerde, hattâ uzak yerlerde, denizaşırı memleketlerde, İstanbul'da ve dışarıda yaşayan bazı genç kızlara: "Heyy yollarını şaşırırlar... Vazifelerini unutanlar... Ne yapıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Bir adım ilerinizde sizi bekleyen çukurları ve kuyuları görmeden nereye... nereye?" diye avazım çıktığı kadar uzun bir çığlık koparabilirsem... Ahh, ahh, tahayyül edemezsin, ne büyük, ne derin bir teselli nefesi alacağım, hattâ bu, son nefes bile olsa" (Safa, 2000; s.156).

Henüz 25 yaşında bile olmayan Hatice, hayatının en isabetli kararını, gerçeği Mebrure'ye anlatmak ve savcılığa verilmek üzere cinayeti ve sorumlularını ihbar ettiği bir dilekçe bırakmakla verir. Onun Belma hüviyetinden sıyrılarak gerçek kimliğine dönüşü ve bu kimlikle intihar edişi yaşamıyla kurtaramadığı haysiyetini ölümüyle kurtarma isteğinden başka bir şey değildir. Okurun gözünde salon hayatı içinde hiçbir itibarı olmayan bu kız, Cerrahpaşa'daki yoksul baba evinde hasta yatağında yaptığı açıklamalar ve ardından kendi hayatına son vermesiyle itibar kazanır.

Hatice uçuruma tek başına sürüklenmemiştir. Kardeşi Salih de onunla beraberdir. Salih, ailesiyle birlikte oturdukları Cerrahpaşa semtini, bura-

daki evlerini beğenmez, küçümser. Sadece maddî yönden bağımlı olduğu için babasının yüzüne güler, dalkavukluk yapar. Hareket ve sözlerinde bir evlâdın babasına duyması gereken sevgi ve saygıdan eser yoktur. Gözü daima parada, rahatta, Şişli’de gördüğü yaşamdadır. Bu iğrenç hayata beraberinde kızkardeşini de sürükler. Onun Behiç ile evleneceğini zannederek çirkin ilişkilerine göz yumar.

Salih ile Hatice’nin böyle bir çevreye yönelmelerinde babalarının payı büyüktür. Onları yetiştiren baba, yeni fikirlere, batılı yaşama duyduğu yakınlık yüzünden mahallelinin “Con Hoca” dediği bir sarıklıdır. Koyu İttihatçı olması onun Jön Türkler’den biri gibi telâkki edilmesine yol açmıştır. Batılılaşmayı sazlı sözlü eğlence ve mahallenin genç kızlarına göz koymak şeklinde anlayan, din görevlisi olmasına rağmen mesleğiyle çelişen bir yaşam biçimi süren baba Salih ile Hatice’ye karşı daima kayıtsız kalmış, onları alabildiğine serbest bırakarak aslında onların felâkete sürüklenmelerine yardımcı olmuştur. Çocuklarının Cerrahpaşa’dan taşınmak arzusunu paylaşan bu babanın, gereken paranın tedarikini bir meslekleri olmayan, çalışmayan iki evlâdından beklemesi dahi onun sorumsuz, düşüncesiz bir aile reisi olduğunu göstermektedir.

Böyle bir ortam içinde Salih eğlence adı altında düzenlenen çirkin toplantılara katılıp annesi olacak yaşta kadınlarla münasebet kurar. Onlardan para alır.

Hatice’nin düştüğü acı durumu öğrenmek, intikam duygusuna kapılmak ancak bir şey yapamamak, çaresizlik sonunda bu gencin akıl dengesini kaybetmesine sebep olur.

Zaniyeler romanındaki Münevver’in bu romandaki benzeri Nazmiye Hanımdır. Haftada bir gün evinde toplantı düzenleyen Nazmiye Hanım bu toplantılarda cinselliğe dayanan ahlâksız oyunlar oynanmasına izin verdiği gibi, fuhuş yapılmasına da göz yumar. Behiç’in kendilerine sığınan Mevrure’yi ele geçirmek için giriştiği basit oyunları hoş karşılar, hatta destekler. Kızı ve oğlu ile aralarında ana-evlât ilişkisi değil fuhuş sektöründe birlikte yer alan meslekdaşların ilişkilerine benzer bir ilişki vardır.

Nazmiye Hanım’ın kızı olan Nevin, güzel, şık, etkileyici ve yarı çıplak giyinen, yüzünden ağır bir boya tabakası eksilmeyen bir tiptir. O da annesi ve ağabeyi gibi hiç bir ahlâki değere sahip değildir. Siyret ile çirkin bir ilişki içindedir. Cinsî isteklerinin esiridir. Daima fizikî güzelliğini düşünür. Peyami Safa, onun itinayla süslenişini teferruatıyla anlatır. Bu sırada Nevin’i seyreden Mevrure vasıtasıyla olumsuz genç kız tipi ile örnek alınması gereken genç kız tipini bir araya getirir. Bu şekilde yazar Nevin ve Nevin gibilere seslenme imkânı bulur: “Yazık, güzelleşmek istiyorsunuz, halbuki iğrenç

kılıklara giriyorsunuz, yüzünüze bakmak bile insana nefret veriyor!” (Safa, 2000; s.36).

Nevin, Mebrure’ye karşı misafirperverdir. Ancak onun anlattıkları, işgal altındaki topraklar, Yunan mezalimi Nevin’i hiç ilgilendirmez. Mebrure acı hikâyesini anlatırken Nevin’in dikkati çamları dişleyen köpeği Napolyon’dadır. İstanbul’un fakir halkı yiyecek ekmek bulmakta zorlanırken o, köpeğini et-süt hatta çukulatayla besler.

Konuşmalarının arasına Fransızca kelimeler katmaktan zevk alır. Hatta bazen sanki ana dili Türkçe değilmişçesine anlatmak istediği konu için Türkçe’nin yetersiz kaldığını hissettirerek Fransızca’ya baş vurur: “Nasıl söylüyeyim... Pek “vatreyan”.... Söyle Türkçesini... pek... pek cazip” (Safa, 2000; s.18).

Nazmiye Hanım gibi bir annenin yetiştirdiği Nevin’in evlilik kurumuna bakışı da sakattır. Ağabeyinin Mebrure’yi evlenme vaadi dışında kandıramayacağını fark edince, çirkin oyuna o da alet olur. Mebrure’ye emri vaki yapıp, onu bu evliliğe razı etmeye çalışır.

Ailenin en nefret uyandırıcı ferdi ise Behiç’tir. Orta boylu, sarışın, bıyıksız, mavi gözlü, yakışıklı bir gençtir. Kumar oynar. Ahlâksız bir çapkındır. Onda utanma ve namus duygusu asla yoktur. Kadınların zaaflarından yararlanmayı iyi bilir. Onların kendisi yüzünden acı çekmelerinden adeta zevk alır. Yalancı, bencil, sahtekâr, nankördür. Bir çok genç kız aldatıldığını bile bile ona kapılmıştır. İlk etapta Mebrure’yi de daha önce ağına düşürdüğü hafif kızlardan biri zanner. Evliliğin onun gözünde hiç değeri yoktur. Cismanî isteklerini gerçekleştirebilmek için nikâh kelimesini araç olarak kullanır. Mebrure’yi basit numaralarla kandıramayacağını anlayınca evlenme vaadi ile kandırıp, elde etmeyi tasarlar. Evliliğe bu şekilde bakan sadece Behiç değildir. En yakın arkadaşı Siyret için de evlilik ciddi bir anlam taşımaz. Bu şekilde yazar sağlıklı bir toplumun temelini oluşturan ve evlilik yoluyla kurulan aile müessesesinin bu zihniyet içinde nasıl bozulduğunu, dolayısıyla toplumun geleceğinin nasıl bir tehlikeye doğru gittiğini işaret eder.

Avrupa’yı İstanbul’dan daha iyi bilmekle övünen Behiç, Viyanalı düşmüş bir kadından kapıldığı frengiyi, ona aldanan bütün “sözde kızlar”a ulaştırır. Üstelik hiçbir vicdan rahatsızlığı duymaz. Hatice durumu öğrenince, frengiyi sıradan bir rahatsızlık, “monden” bir hastalık gibi göstermeye çalışır. Bir yük, belki de ahlâksızlığının-namussuzluğunun canlı delili olarak gördüğü çocuğunu gözünü kırpmadan, yine hiç vicdan azabı duymadan kendi elleriyle öldürür. Artık o sadece hiçbir ahlâkî kaydı olmayan, genç kızların hayatlarını mahv ve katl eden züppe değil, bir evlât katilidir. Bu feci gerçeği romanın sonunda öğreniriz. Bu noktaya kadar Behiç’e karşı zaten olumsuz

hükümler verilmiştir. Bir de katil olduğu öğrenilince tamamen iğrenç, tiksinti ve nefret uyandıran bir tip haline gelir. Behiç gibi bir baba ile Belma gibi düşmüş bir annenin çocuklarının hastalıklı doğması, böyle tiplerin toplumun geleceğini tehlikeye soktuklarının işaretidir. Çocuğun ölümü, babanın canavar ruhunu gösterdiği kadar, yazarın bir sonraki nesli her açıdan sağlıklı görmek istemesi şeklinde de yorumlanabilir.

Behiç'in intihara sürüklediği Hatice'nin hazin akıbetini öğrendiği zaman gösterdiği ilgisizlik ve sarf ettiği "Allah rahmet etsin, fena kız değildi, fakat, Cerrahpaşa'da yaşayıp da ne yapacaktı? Akıllı davranmış, aferin, memnun oldum" (Safa, 2000; s.185) sözleri onun dejenere olmanın ötesinde bir bozukluğunu göstermekte, insanî duygulardan tamamıyla uzak oluşunu teyit etmektedir. Ancak bundan sonra ne olursa olsun adalete hesap vermek ve cezasını çekmek mecburuyetindedir.

Şişli salon hayatının kadın kurbanlarından bir diğeri 16-17 yaşlarındaki Güzide'dir. Bu genç kız, annesinin zengin bir koca bulmak hevesiyle kendisini soktuğu salon hayatı içinde iffetini kaybeder. Siyret'e büyük bir aşkla bağlıdır. Onun görünüşü kurtarmak için kendisiyle evlenmek üzere olduğunu, bir-iki ay sonra kendisini eskisinden daha rezil bir hayatın beklediğini fark edecek hayat tecrübesi olmadığı gibi, yol gösterip himaye edecek bir anneye de sahip değildir.

Güzide'nin annesi Naciye Hanım, Nevin ile Behiç'in annelerinden farksızdır. Oğlu yaşındaki Salih ve Siyret ile düşüp kalkar. Genç aşıklarını elinde tutabilmek için onlara maddî destek olur. Kızı Güzide'ye ne pahasına olursa olsun geliri iyi olan bir koca bulmak en büyük emelidir. Kızını kendi eliyle "sözde kızlar"ın arasına iter. Siyret'in Güzide'ye tecavüz ettiğini öğrenince bunu bir fırsat olarak görür. Mahkemeye müracaat etmek tehdidiyle Siyret'in Güzide ile evlenmeyi kabul etmesini sağlar. Naciye Hanım ahlâkî değerleri olmayan, haysiyetsiz, daha fazla para için kızının namusunu feda edebilecek bir kadındır ve ne yazık ki annedir.

Bu dejenere şahıs kadrosuna kadından kadına koşan, Güzide'ye tecavüz ettikten sonra mahkemeye düşmemek için onunla evlenmeyi kabul etse de erkeklerin lehine olan kanunlardan istifade edip bir ay sonra boşanmayı düşünen Siyret, Behiç'e mukavemet edemeyip namuslarını kaybeden Melike ile Handan ve batı taklitçisi züppe Nizamettin Bey'i de ilâve etmek gerekir. *Zaniyeler*'den farklı olarak bu romanda -Mebrure'nin dışında- duygulu, namuslu, millî bilince sahip kahramanlar da yer alır: Tahkik-i Fecayi Şubesi ile Muhacirin İdaresi'nde görev yapanlar, memleketin içinde bulunduğu acı durumun farkında olan ve kendine düşen her görevi yapmaya hazır Düyûn-ı Umumiye memuru Nadir Bey, annesi Hayriye Hanım, Mebrure'nin dürüst- sevecen- vatansever müstakbel eşi Fahri.

Zaniyeler'in kalabalık, *Sözde Kızlar*'ın daha sınırlı dejenere şahıs kadrosu arasında dış görünüş, kıyafet, davranış ve münasebetler açısından büyük bir benzerlik görülmektedir. Ailenin serbestlik adı altında çocuğuyla ilgilenmemesi (Azize, Jale Türkân, Fikri Necati, Hatice, Salih, Güzide, Nevin, Behiç, Melike, Handan); yaşanan fakir semtten bunalıp renkli, hareketli ve alafranga bir hayata özlem duyma (Fitnat, İclâl, Canan, Hatice, Salih) savaşın yol açtığı ekonomik bozuklukla birleşince ortaya yozlaşmış insanları çıkarmıştır. Her iki eserde de insan ilişkileri tamamen maddî menfaat üzerine kurulmuştur. Olumsuz tipleri cinsî istekleri yönetir. (Azize, Jale Türkân, Canan, Nazlı, Münevver, Nazmiye, Naciye, Nevin...). Toplumun cinsiyete ait normlarının da çözülmeye başladığını söyleyebiliriz. “Sözde kızlar” ve çevrelerindeki erkekler, bu çözümlenin simgeleri durumundadırlar. Konuşmaların arasına Fransızca kelimeler katmaktan hoşlanırlar (Jale Türkân, Nevin). Sadece ferdi çevresindekilerden ayırt edici olduğu için değil aynı zamanda onun kimliğini yansıtan bir fonksiyon yüklendiği için son derece önemli olan isimlerin değiştirildiği görülür. Eserlerde bu değiştirme şahısların kendi istekleri ile olur ve özellikle modern olduğu düşünülen isimlerdir (Jale- Jale Türkân; Hatice- Belma; Ahmet Hamid- Hamid Nejat). Bu insanların millî kimlikleri yoktur. Sıkıntı içindeki halka, vatana ve var olma mücadelesine karşı ilgisizdirler. Toplum fertleri bir kültüre, bir ideale bağlı oldukları zaman krizin yol açtığı parçalanma ve çözülmeye daha az zarar görürler. Çünkü her şey sarsılmıştır ama onların tutunacakları bir sabit noktaları vardır. Krizin kurbanları ise yukarıda vasıflarını anlattığımız hiç bir yere; kültüre, değerlere, ideallere, normlara “tutunamayanlar”dır. Bu kahramanlar arasında özellikle iki kişi -İclâl ve Hatice- yaşadıkları hayatın iç yüzünü çok iyi değerlendirir, aslî kahramanı ikaz etme görevi üstlenirler. Ama acı çekenler sadece onlar değildir. Medeniyet krizleri büyük depremler gibidirler. Buna sosyal deprem demek mümkündür. Çünkü toplum sarsılır. Ve kurbanlar tıpkı deprem kurbanları gibi acı çekerler (İclâl, Hatice, Güzide, Melike, Handan...).

Bütün bunların yanında iki romanda da savaş sırasındaki bozuklukların beraberinde frengi gibi bulaşıcı bir zührevî hastalığı getirdiğine de dikkat çekilir. *Zaniyeler*'de Müceyyip Paşa, *Sözde Kızlar*'da Hatice (Belma) ve Behiç bu hastalığı taşırlar. Üstelik ikinci romanda yukarıda da belirtildiği gibi bir bebek de frengili olarak dünyaya gelir. Yazarlar bu sağlıksız ortamın geleceği nasıl tehdit ettiğini işaret etmekle birlikte bu hastalığa yer vererek ele aldıkları devri, o dönemin gazetelerine de yansımış olan bir gerçek ile⁹ de

---

⁹ *Tanin*, 2 Ağustos 1910, nr. 689; *Tanin*, 3 Ağustos 1910, nr. 690; *Tanin*, 18 Teşrin-i sani 1910, nr. 794; *Tanin*, 29 Nisan 1911, nr. 954 v.b. Halide Edib'in Emile Zola'nın ruhuna ithaf ettiği *Mev'ud Hüküm* isimli romanında Sara, kocası Süruri'den bu hastalığı kapmış

yansıtır. Frengi tıpkı sıtma, tifo gibi o yılların çok yaygın hastalıklarından biridir. Üstelik sadece belli bir kesimde değil halk arasında da görülür. Cumhuriyet hükümeti öncelikle salgın hastalıklarla mücadeleye girişir ve onları siler.

Her iki romanda da Şişli salon hayatında sanki hiç sonu gelmeyecekmiş gibi yaşanan tahrip edici hayat, içinden çıkmaya çalışıkça insanı derinlerine çeken bir bataklığı andırır. *Zaniyeler*'de İclâl bu hayatı şöyle tasvir eder: “Bu hayat öyle bir uçurum, öyle bir bataklık ki oradan kurtulmak istedikçe ve oradan kurtulmak için her uğraştıkça biraz daha bu batağa saplanırız, biraz daha bu bataklığın derinliklerine ineriz” (Selâhattin Enis, 1989; s.180). *Sözde Kızlar*'da da Mebrure'yi ikaz ederken Hatice aynı benzetmeyi yapar: “Bak... neye benzeteyim? Böcekli, kurtlu, yılanlı bir dereye düşüyorsunuz... Hiç... hiç, farkında olmadan, kendini bir gün, bu pis, hastalıklı, cerahtlı suyun dibinde bulacaksınız” (Safa, 2000; s.154). Tevfik Fikret'in “Gayya-yı Vücûd” isimli şiirinde tasvir ettiği iğrenç fakat cazibeli bataklığı çağrıştıran bu sözler¹⁰, kötümser bir tabloyu ortaya koyarken iki yazarın ortak kaynağını gösterdiği gibi aynı zamanda hazindir, düşündürücüdür. Pis, iğrenç ama cezbedici bataklığa benzetilen salon hayatı, savaş gibi bir milletin başına gelebilecek en büyük felâketin yaşandığı, hayatta kalma mücadelesinin verildiği bir dönemde, bütün milletin kenetlenmesi gerekirken böyle bir sefahat âleminin nasıl mümkün olabildiği ve bu âlemde yer alanların bundan sonra toplumdaki yerlerinin ne olacağı sorularını akla getirmektedir. Bu soruya yanlış batılılaşmanın yol açtığı yozlaşmayı Seniha-Servet Bey- Faik tipleriyle sergilediği *Kiralık Konak* romanında Yakup Kadri, kendi sözcüsü konumundaki kahramanı Hakkı Celis'in ağzından cevap vermektedir. Çanakkale'de şehit düşen Hakkı Celis ve tüm Mehmetçikler onlar sefil hayatlarına devam etsinler diye savaşmamışlardır. Bu köksüz insanlar Türk toplumunun bozulmuş, kangren olmuş uzuvlarıdır. Toplumun onlardan kurtulması, şehit kanlarının boşa gitmemesi için bu kangren olmuş uzvun kesilmesi

---

bir kahraman olarak karşımıza çıkar (Bkz. Enginün, 1978, s. 174-190). Falih Rıfkı Atay da *Akşam* gazetesinde yayınladığı “9 Yaşında Frengili Kız” isimli yazısında savaş sırasındaki ekonomik sıkıntıların doğal sonucu olarak ortaya çıkan açlığın ahlâki çöküntüye yol açtığını vurgular ve kız çocuklarının çürümüş çevre içinde fuhuşa sürüklenmelerini anlatır. Çocukların bir kısmı, içine düştükleri bu bataktaki frengi hastalığına da yakalanmışlardır (*Akşam*, 25 Haziran 1922, Nr: 1350)

¹⁰ “Bazı kırlarda gezerken görünür nefretle: Titretir kalbi. Fakat kurtulamaz gözleriniz.
Bir çukur yerde birikmiş mütekeddîr bir su, Nazar etmekten o mirât-ı sem-âlûde yine.
Solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu. Sizi bir cazibe almış gibidir pençesine.

Sazların zıll-ı kesîfinde o bî-had, bî-nâm Ruhunuzdan ne kadar gelse nidâ-yı nefret
Adacıklar gibi sathında yüzen ebr-i hevâm, Oradan ayrılmaz dikkatiniz bir müddet,
Kaynaşan mahşer-i müntin, acı bir haşyetle Oradan dönmeğe kuvvet bulamaz gözleriniz...
(*Rûbab-ı Şikeste*, Tanin Matbaası, 3.baskı, İstanbul, 1326 (1910), s.99-100)

şarttır. Hasta adam, ancak bundan sonra sıhhatine kavuşabilecektir. Nitekim hem *Zaniyeler* hem de *Sözde Kızlar*'ın sonunda kurtulan Fitnat ile Mebrure, kangren olmuş uzuvlar kesildikten sonra geriye kalan sağlam kısımlar izlenimi uyandırmaktadırlar. Fitnat'ın dejenere olmuş çevreden uzaklaşıp Aksaray'daki mazbut hayatına geri dönmesi ve *Zaniyeler*'in Fitnat'ın sarf ettiği "Anlıyorum ki hayat, hiç de fena değil. Onu fena yapan, onu bir cehennem hâline getiren ancak biziz" (Selâhattin Enis, 1989; s.197) cümleleriyle sona ermesi Selâhattin Enis'in bu çevreden kurtulabilecek veya kurtarılacak insanlar olduğuna inandığını gösterir. Fitnat'ın kendini kurtarması hiçbir şekilde haram para kabul etmeyen annesini evinin eşyalarını satarak geçinmeye çalıştığını gördükten, teyzesinin âkıbetine şahit olduktan sonradır. Fitnat, önceleri cazip gelen çevrenin içine düştüğü andan itibaren bedenen ve ruhen kendisine zarar verdiği gibi babasının çıldırmasına, ailesinin dağılmasına, annesinin sefaletle düşmesine, Dr. Mükerrerem ile Muhlis isimli iki gencin istikbal umutlarını kaybetmelerine de sebep olmuştur. Ancak sonunda anlar ki hayat her şeye rağmen güzeldir. Hayatı çirkinleştiren de güzelleştiren de insandır. O, bir süre yaşamı kendi elleriyle çirkinleştirenlerle bir arada bulunmuş ama sonunda kendisine ve çevresine verdiği zararı fark ederek iradesiyle oradan uzaklaşmıştır. Mebrure ise daha önce de vurgulandığı gibi sadece bataklığın içinde yüzenlere karşı seyirci konumundadır. Fitnat'ın *Zaniyeler*'deki son sözlerinin altında 5 Ekim 1338 tarihi görülmektedir. Yani Ekim 1922. Romanın bitişini gösteren zamana gelinceye kadar Sakarya Meydan Savaşı (13 Eylül 1921) ve Başkumandanlık Meydan Savaşı (30 Ağustos 1922) kazanılmış, Türk ordusu İzmir'e girmiş (9 Eylül 1922) hatta Mudanya'da ateşkes görüşmeleri başlamıştır (3 Ekim 1922). Fitnat'ın tercih ettiği temiz ve onurlu hayat sadece bir fert için değil artık bütün Türk milleti için geçerlidir. Çöküş günlerindeki karamsar ve çirkin hayat zaferle birlikte yerini aydınlık bir istikbale bırakmaya başlamıştır. *Sözde Kızlar*'ın tefrika tarihi de 25 Eylül 1338'dir (1922). Aynı aydınlık istikbal *Sözde Kızlar*'ın sonunda da hissedilir.

Bu iki romanın büyük benzerlik gösteren şahıs kadrosunu bir bütün olarak düşünürsek, yazı boyunca gösterilmeye çalışılan yozlaşmış ortamda sadece Mebrure saflığı, temizliği, dürüstlüğü ile örnek Türk kadınının temsilcisi olarak pırıl pırıl parlar. Bu parlamanın sebebi Mebrure'nin sınıksız tutunduğu değer yargılarına sahip olmasıdır. O ve onun gibiler, medeniyet krizinden en az zararla kurtulup, kriz kurbanı durumuna düşmemiş, sağlam şahsiyetlerdir.

KAYNAKLAR

- Alangu, T. (1968). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi (1919-1930)*, (2. b.) C I, İstanbul: İstanbul Matbaası, s.39-42.
- Banarlı, N. S. (1948). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi.
- Cevat Fehmi (1942). “Selahattin Enis ile Senelerce Evvel Yapılmış Bir Mü-lâkat”, *Servet-i Fünûn*, No 2391, 18 Haziran 1942, s.55-57.
- Cevdet Kudret (1981). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II (1859-1959)*, (4.b.), İstanbul: Varlık Yayınları, s. 221-224.
- Enginün, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (1978). *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hikmet Feridun (1932). *Bugün de Diyorlar ki*, İstanbul: Remzi Kitaphanesi
- Koçu, R. E. (1960). *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İstanbul.
- Moran, B. (1987). “Peyami Safa'nın Romanlarında İdeolojik Yapı”, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, (2.b.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.210-227.
- Necatigil, B. (1977). “Ölümünün 35. Yılında Selâhattin Enis”, *Milliyet Sanat Dergisi*, 10 Haziran 1977, No: 235.
- Necatigil, B. (1999). *Behçet Necatigil Bütün Yapıtları, Düzyazılar I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 67-70.
- Ozansoy, H. F. (1942). “Selahattin Enis İçin”, *Servet-i Fünûn*, 18 Haziran 1942, No 2391, s.52.
- Safa, P. (1942). “Selahattin Enis”, *Tasvir-i Efkâr*, 34. sene, Sayı 5082: 725, 13 Haziran 1942, s.2.
- Safa, P. (2000). *Sözde Kızlar*, (23.b.), İstanbul: Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.
- Selâhaddin Enis (1989). *Zaniyeler*, (3.b.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sınar, A. (1997). *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, İstanbul: Alfa Yayınları, s.198-204.
- Tekin, M. (1990). *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, A. (2002). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, (5. b.), Ankara: Akçağ Yayınları, s.84-120.